

Валентина Бойченко

## ПРОБЛЕМА РОЗУМОВОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ВИМОГ

*У статті розглядається питання підготовки студентів педагогічного ВНЗ до формування культури розумової праці учнів; привертається увага до окремих аспектів розумового виховання; виокремлено основні завдання формування культури розумової праці як загальних, так і фахових компетенцій; конкретизовано поняття «культура праці» та «культура розумової праці»; сформульовано основні протиріччя, що спонукають до підвищення культури розумової праці студентів.*

**Ключові слова:** *підготовка студентів, розумове виховання, формування культури розумової праці.*

Соціально-економічні перебудови в українському суспільстві обумовлюють і відповідні вимоги до випускника вищого педагогічного навчального закладу – майбутнього вчителя. Адже інтелектуальний потенціал народу створює потужний капітал – людину розумну, компетентну, здатну забезпечити зростання добробуту держави і в першу чергу за рахунок культури високоінтелектуальної праці.

Приєднання України до Болонського процесу визначило чіткі орієнтири на входження в освітній та науковий простір Європи, що передбачає модернізацію освітньої діяльності у контексті сучасних європейських вимог.

На сучасному етапі розвитку суспільства (переходу від індустріального до інформаційного) виникає потреба в реорганізації всіх його сфер і насамперед педагогічної. Тому одним із найважливіших завдань освіти сьогодні є створення умов для інтелектуального розвитку особистості, орієнтованої на засвоєння способів самостійного отримання знань, формування умінь і навичок розумової праці.

Дослідження проблеми культури розумової праці викликало інтерес учених з різних галузей наук. Філософи розглядають це поняття як сукупність різноманітних проявів людської діяльності (В.С. Библер, П.С. Гуревич, М.С. Каган, Э.С. Маркарян, В.М. Межуєв та інші). Психологи розглядають культуру розумової праці як систему прийомів, методів, звичок, що визначають стиль розумової праці (Д.Б. Богоявленська, Н.Ш. Валеева і Н.П. Гончарук, П.Я. Гальперін, Л.П. Доблаєв, Ю.А. Самарін та інші).

Найбільшу зацікавленість у дослідженні проблеми розумової праці та інтелектуальної діяльності тих, хто навчається, виявляє педагогічна наука і практика (О.В. Белкіна-Ковальчук, Т.В. Зайцева, О.В. Марченко, Р.О. Пильнік, Т.Н. Сапожнікова, Н.С. Чернега, О.П. Юзик та ін.). Педагоги

виділяють такі аспекти проблеми, як культуру навчальної (розумової) діяльності, техніку організації навчальної діяльності, вплив фізіології та гігієни на якість розумової праці, наукову організацію розумової праці та навчального процесу.

Великого значення розвитку функцій розумової діяльності людини надавав Джон Локк, у праці «Про управління розумом» він пише: «Навряд чи щось більше сприяє удосконаленню знань, полегшенню життя та успішному виконанню справ, ніж здатність людини керувати своїми думками; і навряд чи є щось складніше у всій справі управління розумом, ніж набуття повного володарювання над ними» [1, с. 192].

Провідним видом діяльності студентів під час навчання є розумова праця. Тому, на нашу думку, дуже важливим і відповідальним є завдання формування культури розумової праці та підготовка студентів до такої роботи з учнями; їхнього розумового розвитку, що в свою чергу допоможе підвищити ефективність навчально-виховного процесу як школи, так і ВНЗ. Саме в цьому полягає мета нашої статті.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми формування культури розумової праці дає змогу зробити висновок про те, що сучасною наукою накопичено достатній досвід, багато раціональних ідей, які створюють умови для вирішення проблеми формування культури розумової праці студентів за час їхнього навчання у вищому закладі освіти.

Бордовська Н.В. і Реан А.А., характеризуючи процес засвоєння знань, вказують на умови, які створює сам процес навчальної діяльності, що включає в себе:

- оволодіння системами знань та оперування ними;
- оволодіння системами загальних та окремих дій, прийомів навчання, шляхами їх переносу і знаходження – уміннями та навичками;
- оволодіння способами управління своєю навчальною діяльністю [2, с. 87].

Ефективність навчання визначається такими критеріями як якість знань, ступінь вироблених умінь і навичок, рівень розвитку, рівень навченості та здатності навчатись. Навченість, або запас засвоєних понять і способів діяльності – це *тезаурус*. Іншими словами – система знань, умінь і навичок, що відповідає нормі (вимогам державного стандарту). Отже, тезаурус майбутнього вчителя має пряму залежність від рівня сформованості культури розумової праці студента.

Під час навчання процес засвоєння знань здійснюється поетапно у відповідності з такими рівнями:

- розрізнення або впізнання предмета (явища, події, факту);
- запам'ятовування та відтворення, розуміння, застосування знань на практиці і перенесення знань у нові ситуації [там само].

Американський психолог і педагог Бенджамін Блум створив таксономію (ієрархічну послідовність) педагогічних цілей у пізнавальній та

емоційній сферах, заклав основи концепції «повноцінного засвоєння» як метод оцінки успішності навчання. Він визначив 6 категорій навчальних цілей, конкретних дій учнів, що свідчать про досягнення певного рівня: 1) Знання, 2) Розуміння, 3) Аналіз, 5) Синтез, 6) Оцінка.

Б. Блум вважав, що одним із основних завдань школи є підготовка до вирішення проблем, з якими доведеться зустрічатися в житті та уміння застосовувати набуті знання на практиці. Вона покликана бути ефективним інструментом в руках учителя-практика, як у навчанні студентів та школярів, так і при оцінці результатів [3, с. 340].

Іншими словами, мова йде про компетенції, яких має набути учень за час навчання у школі, забезпечити їх надання зобов'язаний учитель, підготувати такого учителя – обов'язок педагогічного вищого навчального закладу.

У контексті сучасних суспільно-економічних вимог основними завданнями формування Зони європейської вищої освіти, до якої входить і Україна, визначено саме компетентнісний підхід. На основі досвіду більше 100 університетів із 16 країн, учасниць Болонського процесу, було відібрано 30 загальних компетенцій з трьох категорій: *інструментальні, міжособистісні і системні*. Вони класифіковані з точки зору значення навичок для професії та *рівня опанування* після закінчення програми [4, с. 154].

Інструментальні та системні компетенції у своїй більшості, на нашу думку, і складають культуру розумової праці студента. Інструментальні компетенції включають *когнітивні* здібності (здатність розуміти і використовувати ідеї та міркування, організувати робочий час, вибудувати стратегію навчання, приймати рішення тощо); *технологічні* уміння (використання техніки, комп'ютерні навички) та ін. Конкретизований набір компетенцій включає: здатність до аналізу та синтезу; уміння організувати і планувати; необхідні комп'ютерні навички; навички оперування інформацією (здатність отримувати та аналізувати інформацію з різних джерел); здатність вирішувати проблеми, приймати рішення. До системних компетенцій, що складають культуру розумової праці, можна віднести такі: здатність застосовувати знання на практиці; дослідницькі здібності; здатність адаптуватися до нових ситуацій; здатність до генерування нових ідей; здатність до розробки проектів та керування ними та ін. Набуття цих компетенцій дозволяє сприймати співвідношення частин цілого одна з одною та оцінювати місце кожного з компонентів у системі. До спеціальних відносяться компетенції, що характеризують компетентності певної галузі [4, с. 156].

Спостереження за розумовою діяльністю студентів під час занять, під час самостійної підготовки, при виконанні наукових робіт дозволили виявити ряд проблем та недоліків, пов'язаних із низьким рівнем розумової культури як самих студентів, так і їхньої підготовки до формування цих якостей у школярів, це такі як:

- недостатня підготовка щодо раціональних способів отримання інформації;
- низький рівень уміння структурувати відповідь спостерігається під час практичних занять і у письмових роботах різного рівня;
- майже відсутній досвід творчої діяльності щодо прийняття ефективних рішень у проблемних ситуаціях;
- спостерігається недостатній розвиток умінь критичного та логічного мислення тощо.

Визначення цих недоліків мають спрямувати зусилля викладачів педагогічного ВНЗ на виявлення та ліквідацію прогалин у підготовці майбутнього учителя до розумової діяльності.

Спонукальними силами, що були визначені у результаті теоретичного та практичного вивчення процесу розумової праці студентів, стали наявні протиріччя, вирішення яких дасть змогу організувати процес формування культури розумової праці майбутніх учителів:

- між об'єктивною необхідністю цілеспрямованого формування культури розумової праці студентів та недостатньою розробленістю умов і методів її формування;
- між потенціалом культури розумової праці та невідповідністю з рівнем володіння цим феноменом студентами.
- між потребою педагогічної практики у навчальному та методичному забезпеченні формування культури розумової діяльності студентів і відсутністю відповідних програм у ВНЗ.

Названі протиріччя окреслюють проблему, вирішення якої дає можливість суттєво підвищити ефективність навчального процесу в умовах освітнього середовища ВНЗ.

При визначенні культури розумової праці ми опирались на те, що будь-яка культура існує у двох основних формах :

1. У формі предметів готового результату діяльності людини (зовнішній компонент);
2. У особистісній формі активного прояву здібностей (внутрішній компонент).

За визначенням педагогічного словника *культура праці* взагалі – це вміння й звичка організувати свою діяльність; планувати роботу; виконувати будь-яку справу творчо, на основі засвоєних теоретичних знань і по можливості на сучасному технологічному рівні; працювати швидко, раціонально; контролювати свою роботу т. ін. [5].

Слід зазначити, що *культура розумової праці* – це синтез якостей особистості, які у сукупності характеризують особистісне ставлення до навчальної діяльності, рівень її інтелектуальної, особистісної, організаційно-діяльнісної, гігієнічної та естетичної складової, що дають можливість студентам якісно, раціонально, з найменшими зусиллями виконувати будь-яку

розумову роботу. (За Зайцевою С.С.) [6].

Розвиток інтелекту, формування культури розумової праці особистості студента не може забезпечуватись лише знаннями, виробленням умінь та навичок. Головне – не їх кількість, а якість і готовність та потреба здобувати і творчо застосовувати в різних ситуаціях, створювати нові знання – інтелектуальний продукт, що так високо цінується, зокрема в інформаційному суспільстві. У зв'язку з цим необхідно звернути особливу увагу на формування культури розумової праці, як результату розумового виховання.

Результатом культури розумової праці є знання, які людина здобуває про предмет своєї діяльності; засвоєння тих способів, умінь та прийомів, котрими вона користується у своїй розумовій діяльності.

Отже, в результаті організації підготовки студентів до розумового виховання дітей суспільство отримує випускника – майбутнього учителя, який вільно орієнтується у потоці інформації; має потребу особистого самовдосконалення; підготовленого до формування розумової культури учнів, соціально і професійно мобільного; здатного задовольнити потребу суспільства у підвищенні рівня освіти тих, хто навчається тощо. Рівень освіченості знаходиться у прямо пропорційній залежності до рівня культури розумової праці та різних її аспектів. Це насамперед якість знань і умінь, що формуються; пізнавальна активність особистості; розвиток мислення, творчих здібностей; продуктивність навчальної праці і залежний від неї рівень навчального навантаження; ефективність використання виховних можливостей навчального процесу.

В. Сухомлинський вважав, що кожний учень за роки навчання у середній школі повинен обов'язково оволодіти такими загальнонавчальними вміннями: 1) спостерігати явища навколишнього світу; 2) думати, зіставляти, порівнювати, протиставляти, знаходити незрозуміле; 3) висловлювати міркування; 4) вільно, виразно, свідомо читати; 5) досить швидко і правильно писати; 6) виділяти у прочитаному логічно завершені частини, встановлювати взаємозв'язок і взаємозалежність між ними; 9) робити логічний аналіз тексту в процесі читання; 10) слухати вчителя і водночас стисло заготовувати зміст його розповіді; 11) працювати з текстом; 12) написати твір. Розвиваюче навчання сприяє розвитку мислення, формуванню волі, емоційно-почуттєвої сфери; навчальних інтересів, мотивів і здібностей [7].

Завдання педагогічного ВНЗ – підготувати такого студента, майбутнього учителя, який легко справляється з навчальними проблемами; успішно вирішує поставлені задачі; володіє загальними та фаховими компетенціями; з високим рівнем базової культури; володіє методиками та технологіями формування культури розумової праці у школярів. А це все можливо за умови спеціально організованої підготовки студентів до такої діяльності.

**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Коменский Я. А., Локк Д., Руссо Ж-Ж., Песталоцци И. Г. Педагогическое наследие / [сост. В. М. Кларин, А. Н. Джуринский]. – М. : Педагогика, 1988. – 416 с.
2. Бордовская Н. В. Педагогика: учебник для вузов / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. – СПб : Издательство «Питер», 2000. – 304 с.
3. Педагогический энциклопедический словарь. – М., 2002. – С. 340.
4. Вища освіта України і Болонський процес: навч. посібник / [за ред. В. Г. Кременя. (автор. колект.)]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
5. Пед. словарь : в 2 т. – М. : Изд-во АПН, 1960. – С. 589.
6. Зайцева С. С. Формирование культуры умственного труда студентов вуза: дисс. на соискание научной степени канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика и история педагогики» / С. С. Зайцева. – Нижний Новгород. – 2007. – 212 с.
7. Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5-ти томах. – Т. 1. – К., 1976.